

Všetička, František

Poznámky o jedné romantické literární linii

Slavica litteraria. 2022, vol. 25, iss. 2, pp. 99-109

ISSN 1212-1509 (print); ISSN 2336-4491 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/SL2022-2-7>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.77308>

License: [CC BY-SA 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/)

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20230122

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Poznámky o jedné romantické literární linii

František Všetička (Olomouc)

Abstrakt

Na první pohled nesourodou čtveřici tvůrců – Cypriana Kamila Norwida, Henryka Sienkiewicze, Zofii Kossakovou a Josepha Conrada – spojuje úzké romantické pouto. Nejsilněji se projevuje u (nejen) básníka Cypriana Kamila Norwida, poněvadž byl příslušníkem, byť pozdním, polské romantické školy. Romantické vidění světa do historických látek ve svých románech vnášeli Henryk Sienkiewicz (např. *Quo vadis*) a Zofia Kossaková (např. *Křižáci*, *Beze zbraně*). Josepha Conrada (vl. jm. Józef Korzeniowski) zase romantické citění zavedlo do jiné jazykové sféry a do dálných krajů.

Klíčová slova

Cyprian Kamil Norwid; Henryk Sienkiewicz; Zofia Kossaková; Joseph Conrad; romantismus

Abstract

Notes on One Romantic Literary Line

The seemingly disparate quartet of authors – Cyprian Kamil Norwid, Henryk Sienkiewicz, Zofia Kossak and Joseph Conrad – are united by a close romantic bond. It is strongest with the poet Cyprian Kamil Norwid, since he is a member of the so-called Polish Romantic school. Henryk Sienkiewicz (e. g. *Quo Vadis*) and Zofia Kossaková (e. g. *Krzyżowcy*, *Bez oręża*) brought a romantic vision of the world to historical topics in their novels. Joseph Conrad (Józef Korzeniowski), on the other hand, was taken by his romantic sensibility to a different language area and to distant lands.

Key words

Cyprian Kamil Norwid; Henryk Sienkiewicz; Zofia Kossak; Joseph Conrad; Romanticism

Norwid, Sienkiewicz, Kossaková a Conrad – zdánlivě nesourodá čtveřice. A přece je mezi nimi úzká souvislost, kterou představuje jejich romantické zření. Norwid je bytostný romantik; Sienkiewicz a Kossaková vnášeli romantické vidění do historických látek; Conrada jeho romantismus zavedl nejen do jiné jazykové oblasti, ale z ní a spolu s ní i do dalekých východních krajín.

Podivín s pečeti génia

Básnická, esejistická a dramatická tvorba Cypriana Kamila Norwida je neobyčejně pestrá a neméně pestří jsou i její interpreti, ti dávní i nedávní. Jedním z těch, který vystihl dominantní složku (nebo přinejmenším jednu z vícerych) byl Stanisław Grochowiak, podle něhož všechno u Norwida je posvěceno ironií. Norwid nebyl podle něj šťastný, proto jej posedl satan ironie, jenž nebyl ani náhodný, ani chvilkový, o čemž svědčí skutečnost, že básník na téma ironie napsal málem zpovědní báseň stejného názvu. Zahrnuje pět strof a v její třetí a čtvrté Norwid praví:

*Ach! To by člověk mohl spáti
povznesen nad své starosti.
Co dělat? Když i na víčka ti
sedají ironické sny!...*

*Cít jde po cestách vyšlapaných
cizími žaly bez ironie,
kdo dřív byl tam, za pravdu dá mi,
že ona – stínem žití je.¹*

*Oh! jakże spalby sobie człowiek
Wyższy nad skargi ustawiczne;
Lecz cóż? gdy jeszcze i u powiek
Roz-siędą się sny ironiczne!...*

*Uczucie zwiedza bez ironii
Szlaki bite cudzym cierpieniem;
Lecz kto był pierwej tam, wie o niej,
Że jest – koniecznym bytu cieniem.²*

Pro Norwida byla ironie stínem žití, neustále jej doprovázejícím – do Francie, Itálie, Spojených států i do Anglie. Stínem, který jej nakonec dovedl až do pařížského Útulku sv. Kazimíra, kde jako jednašedesátiletý skončil 23. května 1883.

1 NORWID, Cyprian Kamil: *Chopinův klavír*. Vybral a přeložil Jan Pilař. Praha: Odeon, 1983, s. 160–161.

2 NORWID, Cyprian: *Wiersze wybrane*. Wrocław: Zakład Imienia Ossolińskich, 1953.

Cyprian Kamil byl důsledný katolík a jeho víra jej vedla k tomu, že měl kritický vztah k povstání z roku 1863. Prožil je v emigraci, do níž se natrvalo uchýlil roku 1842. Odstup od průběhu povstání a jeho nepřipravenosti jej vedla k ironickému postoji, vyjádřenému v básni Svatý klid (Święty pokój):

*Oblaků pár těžkých ještě jen,
které nozdry koně nerozvlály;
jen pár horstev ještě přejedem,
potom soulad, slunce vyjde v dáli!...
– Z chocholů pár pírek padne v plen,
odnese je vítr marně pryč;
ještě pouze jeden prasklý hrot –
jeden záblesk – pouze jeden hřmot –
potom – dál už nic!... [...]³*

*Jeszcze tylko kilka ciężkich chmur
Nie-porozpsychanych nozdrzem konia;
Jeszcze tylko kilka stromych gór,
A potem – już słońce i harmonia!...
– Jeszcze tylko z hełmu kilka piór
W wiatru odrzuconych próżnie;
Jeszcze tylko jeden pekły grot –
Błyskawica jedna – jeden grzmot –
A potem – już nie!... [...]*

Závěrečný postoj vyslovuje Norwid teskně v následující strofě: *V životě je stejně – Tak samo i w życiu*. Strusku ironických invektiv představuje Norwidova poéma *A Dorio ad Phrygium*, skládaná a nedokončená v roce 1871, kdy v Paříži skončila neblahou kapitulací prusko-francouzská válka a vypukla Komuna. Po těchto událostech není v poémě ani stopy, neboť její tvůrce v ní čtenáře zavede do idylických polských Pravdovic (v originále Serionice), jež *bývaly kdysi důležitým městem* (v orig. *poważnym były ongi grodem*). Jde o ironickou mystifikaci dávného šlechtického světa, v němž se básník pohybuje s vlnadnou Růžou. Ironii umocňuje Norwid konfrontací s velikány poezie:

*Půvab jejího těla a krásu postavy
bych opěvoval, být jen básníkem,
opěvoval ji rytmem Vergilia
a oči veršem Danta – Háfízovou slokou
kadeř na jejím čele... [...]⁴
Tej ja postać i urok wiewnej postaci*

3 NORWID, Cyprian Kamil: *Chopinův klavír*. Vybral a přeložil Jan Pilař. Praha: Odeon, 1983, s. 123.

4 Tamtéž, s. 215.

*Opiewalbym, gdybym był poetą –
Opiewalbym rymem Virgiliusa,
Danta rymem jej oczy, Hafiza zwrotką
Drżący jej włos na czole... [...]*

Nedokončený pamflet je přečtát zjevením se postavy černého cikána, dožadujícího se důstojného pohřbu pro svého zemřelého bratra. Do konce svého života se Norwid k rozpočatému textu již nikdy nevrátil. Torzo a torzovitý text je ostatně jedním z příznačných žánrů romantické tvorby. A Norwid romantikem byl, byť příslušníkem její druhé generace, která se už výrazně odlišovala od zakladatelských věštců Adama Mickiewicze, Julia Słowackého a Zygmunta Krasińskiego. Se všemi se Norwid znal, s Krasińským, jehož obdivoval, se nakonec rozešel. Nejdůvěrněji se však stýkal s jiným romantikem – s Frederykiem Chopinem. Jeho osud a osud jeho klavíru se posléze staly námětem Norwidovy nejznámější básně Chopinův klavír (Fortepian Szopena). Básník vložil do jejích veršů nejen žal nad ztrátou vzácné relikvie, nejen žal nad skonem nenahraditelného souputníka, ale vepsal do nich rovněž filozofické zamyšlení o dokonalosti uměleckého díla.

Hudební nástroj Frederyka Chopina byl ruskou soldateskou zničen, stejně jako značná část života Václava Renče, autora prvního knižního překladového výboru Norwidovy poezie, jenž vyšel pod názvem *Mramory a blesky*. Liberalizace šedesátých let 19. století přispěla nejen k jeho vydání, ale především k překladatelově propuštění z vězení po jedenácti těžkých letech (odsouzen byl komunistickou justicí na dvacet pět roků). A byl to také Renč, kdo Norwida označil za podivína s pečeti génia.

Norwid zemřel v Paříži a pochován byl jako chudý do společného hrobu na hřbitově v Ivry, hrob byl zaplacen pouze na pět let, po vypršení lhůty byly ostatky přeneseny do společného hrobu na hřbitově v Montmorency, dnes zde má důstojný hrob. Jeho urna je umístěna také v katedrále na krakovském Wawelu. Norwida si připomínají rovněž v Lublině, jeho pomník tam stojí před Katolickou univerzitou.

Quo vadis

Roku 1878 se Henryk Sienkiewicz vrátil z dlouhodobého pobytu v severní Americe, kde nejen poznával zemi a lovil divou zvěř, ale nepochybně také pojal první představy o budoucí historické trilogii. Tematicky se vrátil do 17. století, kdy Polsko nebylo ještě rozsápáno okolními velmocemi. Hluboký prožitek ve svobodné zemi se po návratu střetl s nemilosrdnou skutečností podmaněné vlasti. Vzhledem k tomu, že Sienkiewicz a jeho rodiče bydleli tehdy ve Varšavě, vrátil se budoucí autor románů *Ohněm i mečem* (Ogniem i mieczem), *Potopa* (Potop) a *Pan Wołodyjowski* do ruského záboru Polska, jehož realita byla drsná až bezohledná. Autor svou trilogií chtěl nejen vyzvednout slavnou minulost Polska, ale vytvořit zároveň dějinný mýtus, který měl pozvedávat skeptickou mysl současníků. Promyslel a touto trilogií vytyčil řadu představ nejen o velké polské minulosti, ale rovněž myslitelskou vizi o tom, že někdejší velikost se nezbytně a nutně vrátí. V daném společenském a kulturním kontextu šlo o vizi, jež zasahovala celý národ.

Skutečnost, že se dotýkala všech vrstev společnosti, i těch nejnižších, dokazuje tento záznam z *Deníků* Stefana Žeromského z 9. října 1888: „*Józef opowiadał mi rzecz następującą. Był raz w zimie t. r. w Staszowie, miał interes na poczcie, czekał tam więc. Razem z nim czekało na przyjście poczty ze dwudziestu szewców, czeladników, sklepikarzy – czekali na Słowo. Gdy poczta przyszła, urzędniczek pocztowy zaczął czytać Potop na głos... Ci ludzie czekali tam parę godzin, oderwawszy się od pracy, aby usłyszeć dalszy ciąg powieści. Nie darmo mówią, że naród zdaje rachunek przed Sienkiewiczem z uczuć polskich.*”⁵

Toto myslitelské a umělecké předjetí Sienkiewicz obnovil po bližším poznání evropské společnosti v devadesátých letech, kdy své obrodné úsilí nasměroval a promyslel pro celou soudobou Evropu, prožívající fin de siècle. Výsledkem této snahy byl opět návrat do minulosti, tentokrát do období Neronova Říma a pronásledování prvních křesťanů. Vize to byla téměř nadlidská, kterou Sienkiewicz realizoval románem *Quo vadis*. Promyšlenými a umělecky zvládnutými obrazy upadajícího Říma tak nastavil zrcadlo současné evropské společnosti, o níž byl přesvědčen, že prochází obdobnou krizí. Sienkiewicz byl ovšem nejen kritik, ale také myslitel, který poukazoval na nezbytnost návratu ke křesťanským hodnotám. Jako katolík ukazoval cestu a jako věřící umělec ji v tomto románě umělecky podal a emotivně zprostředkoval. Za *Quo vadis* obdržel Nobelovu cenu, což znamená, že Evropa jeho poselství alespoň částečně vyslyšela a přijala.

V *Quo vadis* vystupují apoštolové Petr a Pavel z Tarsu, vedle nich další křesťané, ale tvárně stavebnou funkci má v tomto románě patricius Petronius. On je hybatelem románového dění, on pomáhá milujícímu a ke křesťanství se prodírajícímu Viniciovi, on usměrňuje a snaží se omezovat zruďné činy šíleného a nespoutaného Nerona. Sám je příslušníkem starého římského světa, a proto v románě zákonitě umírá. Jako estét umírá dobrovolně, poněvadž ví, že jeho dny se završily. Jde o nejpůsobivější postavu celého díla.

Jeho protihráčem je císař Nero, s nímž se pojí požár Říma, který podnítl, a z něhož pak on a jeho okolí nařklo křesťany. Požár Říma a likvidace křesťanů představují vyvrcholení románového děje. Oba rozsáhlé výjevy vynívají neobyčejně sugestivně a tají v sobě varovný podtext.

K problematice zdůrazněné Sienkiewiczem se vracela nejedna národní literatura, mimo jiné také česká. *Quo vadis* vyšlo roku 1896 a deset let po jejím vydání zpracoval veršem tutéž látku J. S. Machar v druhém svazku cyklu *Svědómím věků*, který dostal název *Jed z Judey*. Sienkiewicz křesťanství oslavil jako vzor, Machar naopak je zavrhl. Jde o protikladné pojetí, které nepřímou vyprávěním také o národní mentalitě prostředí, k němuž obě díla promlouvala. Křesťanství v polském národě výrazně trvá.

Quo vadis sehrálo nemalou roli rovněž mezi českými čtenáři. Rok po polském vydání vyšel první český překlad tohoto veledíla. Na sklonku padesátých let 20. století začaly pak u nás vycházet *Spisy Henryka Sienkiewicze* a jako zahajovací svazek bylo roku 1958 vydáno *Quo vadis* v překladu Ericha Sojky. Do společenské atmosféry tohoto truchlivého

5 „Josef mně vyprávěl následující událost. Byl letos v zimě ve Staszově, měl cosi dělat na poště, a tak tam čekal. Zároveň s ním čekalo na poštu asi dvacet ševců, čeledínů a kramářů, čekali na Slovo. Když poštu přivezli, pošťák začal nahlas předčítat Potopu. Ti lidé tam stáli dobrých pár hodin, nechali ležet práci, jen aby uslyšeli další pokračování románu. Právem se říká, že lid při četbě Sienkiewicze skládá účty ze svého národního citění.“

desetiletí v témže roce zasáhlo vydání Škvoreckého *Zbabělců*. Cosi se ve společnosti začalo měnit, a také opakovat. Opakovat v tom smyslu, že *Quo vadis* představovalo tu sienkiewiczovskou linii, kdežto *Zbabělci* tu linii macharovskou. V daném společenském kontextu se však obě linie snášely a podporovaly.

Nové čtení Sienkiewiczova díla má i současný význam a dosah. Přivádí totiž k poznání a pochopení i dnešního Polska, které je s prozaikovou titulní otázkou bezprostředněji a úžeji spjato.

Henryk Sienkiewicz se narodil 5. 5. 1846 ve Woli Okrzejské, která leží osmdesát kilometrů od Lublina. Malý domek, v němž spatřil světlo světa, se v upravené podobě zachoval a dnes se v něm nachází spisovatelovo muzeum. Čtyři kilometry od Woli Okrzejské nasypali obyvatelé v letech 1932–1938 Sienkiewiczův kopec, který je patnáct metrů vysoký. Na vrcholu kopce se vypíná prozaikův pomník. Sienkiewicz zemřel 15. 11. 1916 ve švýcarském Vevey, kde organizoval akce ve prospěch Poláků. Na našem území pobýval v roce 1890 na zámku ve Vranově nad Dyjí, který byl tehdy v držení polského rodu Stadnických.

Autorka historických románů

Dílo Zofie Kossakové je tematicky dvojklnané – psala prózu ze současnosti i prózu historické. Historická díla jsou podstatně významnější, dodnes překvapují svou zasvěceností do různých kultur a rozmanitých dávných společenství. Všem těmto prózám vévodí čtyřdílný *Křižáci* (Krzyżowcy, 1935). Kossaková je zjevnou pokračovatelkou a nástupkyní Henryka Sienkiewicze a jeho *Křižáků* (Krzyżacy, knižně 1900). Sienkiewicz ve svém románu vylíčil evropskou vlnu křižáckých výbojů, kteří než náboženským zaujetím byli nesení spíše mocenskou touhou – touhou podmanit si polská území, německou touhou uzurpovat svobodomyšlné Poláky a Litevce. Sienkiewiczův román končí jejich porážkou, autor tedy zachytil závěrečnou fázi kdysi nadšeného křižáckého hnutí. Zpodobil-li Sienkiewicz konec křižáctví, pak Kossaková ve své tetralogii vylíčila jeho prvopočátky – první vlnu křižáckého tažení v 11. století, jehož cílem bylo osvobodit od muslimů svatá místa spjatá s životem Ježíše Krista, osvobodit Jeruzalém. Pokus Kossakové o zpodobení první vlny křižáckého tažení byl nesnadnější než u jejího předchůdce, neboť Sienkiewicz umělecky zpracovával pouze polské reálie, kdežto Kossaková se musela vyrovnávat s historickými reáliemi evropskými a blízkovýchodními. Nutno dodat, že se s nimi vyrovnala nadobyčej zdárně.

Zofia Kossaková přistupovala k tomuto tématu, jakož i k tématům dalších svých románů, jako katolička. A jako taková je také zaujatá, zároveň je však kritická, a to i do vlastních řad. Neváhá ve své tetralogii zachytit rozpory, rozmišky a nešvary v řadách křižáků. Ve srovnání s českým kontextem, např. s *Blouděním* Jaroslava Durycha jako historickým žánrem, byť na jiné téma, je Kossaková nejen historicky věrohodnější, ale také umělečtější. Durych totiž dráždí, kdežto Kossaková přesvědčuje, získává.

Křižácké kruciáty se v jejím románě účastní také trojice polských šlechticů, kteří se při svém putování dostanou nejprve do Provence a později táhnou s evropským rytířstvem do Svaté země. Jejich cesta je často plna podivu, neboť Kossaková konfrontuje

jejich tradiční život a myšlení s kultivovaným světem Západu (zejména za pobytu v Clermontu).

Trojice polských křižáckých bratří pochází ze Slezska, s nímž byla Kossaková bezprostředně spjata. Se svým prvním manželem Stefanem Szczuckým žila na Volyni, po jeho smrti se přestěhovala do Slezska do obce Górk Wielkie u Skoczowa, kde také napsala *Křižáky*. V Górkách žila do roku 1939, pak odchází do Varšavy, kde se aktivně účastní odboje. Je zatčena, dostává se do Osvětimi, má být dokonce popravena. Pomocí odbojářů se dostává na svobodu, účastní se varšavského povstání a odchází do Anglie, kde setrvala až do roku 1957. Po návratu se opět uchyluje do Górek Wielkých, kde žije a tvoří až do své smrti 9. 4. 1968.

K historii křižáckého hnutí se Kossaková nejdennkrát vrátila, mimo jiné také v románu *Beze zbraně* (Bez orůžja) z roku 1937, kde zachytila tragické osudy páté křižácké výpravy do Svaté země. V popředí této prózy stojí dvě osobnosti – František z Assisi a jeruzalémský král Jan de Brienne. Oba usilují dosíci svatého hrobu – František beze zbraně a de Brienne cestou ozbrojenou. Oba jsou ve svém úsilí zrazováni. Assiský světec Jeruzalém sice navštíví, ale je zrazován některými přílišnými „reformátorskými“ horlivci, kteří zůstali doma a zformovali františkánské hnutí ke svému obrazu. Jan de Brienne zrazuje pak sám sebe; křižáckou výpravu, jíž se jako král zúčastní, do záhuby přivede ještě kardinál Pelagio. František z Assisi a Jan de Brienne představují v románě dva protipóly, které se od začátku střetávají a v závěru se sblíží. Román *Beze zbraně* nepojednává pouze o těchto dvou, je to široký obraz společenského dění jak v Itálii, tak na Blízkém Východě na začátku 13. století.

Z odbojářské činnosti Zofii Kossakové je významná její pomoc pronásledovaným Židům. Spoluzaložila organizaci Žegota, jež se starala o jejich přežití v okupované Polsku. Ona sama vytvářela spojnku mezi Žegotou a katolickými kláštery a sirotčinci, ukrývajících židovské děti. Za tuto činnost posmrtně obdržela od Jad Vašem titul spravedlivá mezi národy. Její vstřícnost vůči Židům souvisela patrně s jejím slezanstvím, neboť ve Slezsku odedávna spolu žily různé národnosti a lidé rozličných vyznání.

K židovské problematice se Kossaková vrátila také jako autorka. Za anglického pobytu na začátku padesátých let vydala román *Úmluva* (Przymierze), v němž zobrazila život pasteveckého kmene Hebrejů včele s jejich vůdcem Abramem, pozdějším prorokem Abrahamem. Jde v podstatě o počátky formování židovského národa. Kossaková v tomto románě, podobně jako i v dalších, projevila neobyčejnou znalost místních zvyků, obyčejů a zákonů. Za všechny jevy a příklady alespoň tento ze 7. kapitoly druhé části, v níž Abram uzavírá smlouvu s králem Gerary: „*Oba zuli sandály. Abram se dotkl svým sandálem nohy Igalovy, aby slepec věděl, že je uzavívána smlouva. Totéž učinil i král. Zaměnili s Abrámem sandály, čímž svou smlouvu navždy zpečetili.*“⁶

Kossaková nejenom zná dobové realie, ale dovede se jich také umělecky zmocnit. Rovněž malířsky. Autorka pochází totiž z rodu malířů Kossaků, její děd Juliusz Kossak a strýc Wojciech patří k předním polským výtvarníkům. Ona sama studovala výtvarné umění jak ve Varšavě, tak v Ženevě. Její próza tyto malířské souvislosti dokazuje. V 6. kapitole

6 KOSSAKOVÁ, Zofia: *Úmluva*. Z polštiny přeložila Anetta Balajková. Praha: Lidová demokracie, 1967, s. 74.

prvního dílu *Křížáků* je např. tento výjev ze zimních Alp: „*Vítr skutečně utíchal. Mraky se roztrhaly a za jejich šedým stropem se objevila hlubina nebe, nekonečně vzdálená, nekonečně čistá s chladnou lesklou barvou – nebyla to ani zelená ani blankytná. Zeleň se zabarvovala na kraji růžovým pruhem, vrhající odlesk na hory, pokryté čerstvě napadaným sněhem. Navzdory opatovným slovům černí holých skal, bělost sněhu a chladná tuň nebe vyvolávaly představu něčeho úplně nového, božím rozkazem vyvolaného právě z chaosu, představu čistého listu, na který se měly teprve psát dějiny světa.*“⁷

Zofia Kossaková žila ve Górkách Wielkých od roku 1922, kdy její rodiče koupili místní zámeček. Po návratu z anglické emigrace se prozaička do Górek poznamenaných válkou vrátila, zámeček na konci války vyhořel, zůstaly z něho jen ruiny. Ona spolu s druhým manželem žili v zahradníkově domku, kde se dnes nachází spisovatelčino muzeum. V zahradě je vztyčen její pomník a ona sama spolu s manželem Zygmuntem Szatkowským, spoluautorem jejich posledních děl, jsou pochováni na místním hřbitově.

V běžných slovnících a příručkách se uvádí, že se Kossaková narodila 8. srpna 1890 v Košmině na Lublinsku. Podle nového bádání přišla na svět o rok dříve – 10. srpna 1889.

Chlouba anglického písemnictví

V roce 1878 poprvé přijíždí Joseph Conrad do Anglie, která tak postupem času získává zdatného námořního důstojníka (přibude tam ovšem ještě pod svým původním jménem Teodor Józef Konrad Korzeniowski). Roku 1895 vychází Conradův první román s názvem *Almayerův vzdušný zámek* (*Almayer's Folly*), který zahajuje jeho spisovatelskou éru, během níž se stal předním anglickým prozaikem.

Joseph Conrad je ve své tvorbě spjat především s mořem a dobrodružstvími, v jeho próze se odráží mnohé, co sám na širých mořích zažil. Nepatří však k autorům dobrodružné literatury, jakými byl Robert Louis Stevenson nebo Frederick Marryat; liší se od nich tím, že jeho exotické látky jsou psychologicky prokresleny a dotaženy. Navíc Conrad často pracuje s nějakou záhadou, jež u něho hraje důležitou roli a nebývá často jednoznačně osvětlena.

Četba jeho próz nepatří k nejsnadnějším. Conrad totiž ani v nejmenším nevychází čtenáři vstříc. Své příběhy podává nejen prostřednictvím personálních vypravěčů, jejichž postoje a názory se vždy neshodují s autorovými, ale navíc své příběhy zaplňuje odbočkami, reminiscencemi a retrospekci, jež dějovou linii značně komplikují. Navíc se Conrad nad svými postavami a jejich problémy hluboce zamýšlí, uvažuje o nich, zahloubává se nad nimi, takže je někdy považován za filozofujícího spisovatele.

Conrad je nejen vynikajícím vypravěčem, ale je to rovněž prozaik, který vidění určitého příběhu komplikuje zvoleným vypravěčem. V *Lordu Jimovi* a v *Srdci temnoty* (*Heart of Darkness*) je tímto vypravěčem kapitán Marlow, který do obou romantických příběhů vnáší svůj osobitý pohled, do značné míry skeptický. Marlowovo zprostředkovávání příběhů

⁷ KOSSAKOVÁ, Zofia: *Křížáci. I, Bůh to chce*. Z polštiny přeložil Vojtěch Janouch. Praha: Vyšehrad, 1976, s. 59.

hu je obvykle jistým korektivem, nebo – což je případ *Srdce temnoty* – problematizováním, oddalováním a komplikováním jádra události. Je-li v *Lordu Jimovi* Marlow pouze neustále korigujícím a doplňujícím zprostředkovatelem, do značné míry částečným, pak v *Srdci temnoty* je situace přímo opačná – hlavní hrdina Kurtz na scéně není a ke čtenáři se dostávají jen kusé, zlomkovité a protichůdné zprávy o něm. Je-li Jimův osud a jeho konec z převážné, byť ne úplně, míry jasný, je Kurtzova existence i v závěru obestřena do značné míry temnotou. Na obojím má nepochybně velký podíl prostředkující vypravěč Marlow a rozhodující podíl (více než podíl) vypravěč Conrad.

Jistou výjimkou v Conradově tvorbě představuje román *Před očima západu* (*Under Western Eyes*), v níž jeho autor sahá po námětu z ruského prostředí a ze světa ruských teroristů. Jde nepochybně o pozdní reakci na nucený pobyt v Rusku, které neradostně prožíval spolu s odsouzeným otcem a matkou. Šlo o vyhnanství, jež ukrátilo život oběma rodičům a natrvalo poznamenalo také život a myšlení mladého Korzeniowského.

Román *Před očima západu* je nejen ponorem do složité ruské duše, ale také dílem o dívčí idealitě. Slečna Haldinová, sestra atentátníka, představuje v próze nejen čistou duši, ale zejména člověka, který svým zjevem a upřímným charakterem zapůsobí na ničemu Razumova natolik, že radikálně změní svůj osud, lidsky se vyšine a zlomí. Postava tohoto druhu jako je Natálie Haldinová není v Conradově díle ojedinělá, v ruském prostředí však působí jako vzácný květ. Aloys Skoumal v předmluvě k českému vydání *Almayerova vzdušného zámku* poznamenal, že „*kořeny této dívčí ideality sahají u autora k romantickému dědictví slowacko-mickiewiczovskému*“⁸, což je velice pravděpodobné, ale v souvislosti s románem, který cíleně míří proti ruským teroristickým metodám, působí toto tvrzení poněkud bizarně. Ostatně i zjev Natálie Haldinové je výjimečný, zvláštní a bizarní.

Conrad je ve své próze básnický, obrazný a obrazivý, a svou básnickou obraznost často spojuje s úvahovým až filozofujícím podáním. Tak je tomu např. v *Lordu Jimovi* ve scéně Marlowova příjezdu k Jimovi: „*To mi říkal před svým domem toho večera, o kterém jsem se už zmiňoval – potom, co jsme pozorovali, jak měsíc pluje nad propastí mezi kopci jako duch vystupující z hrobu; jeho světlo, chladné a bledé, padalo dolů jako přízrak mrtvého světla slunečního. V měsíčním svitu je něco strašidelného; je v něm všechna necitelnost, lhostejnost duše bez těla, i něco z jejího nepochopitelného tajemství. K naší sluneční záři, která – říkáte si, co chcete – je nám zdrojem života, se má jako ozvěna ke zvuku: zavádí a mate, ať už je její tón posměšný nebo smutný. Zbavuje všechny projevy hmoty – jež je koneckonců naší doménou – jejich podstaty, a stínům dodává ponurou skutečnost.*“⁹ Takto vnímá a uvažuje kapitán Marlow.

Je s podivem, že v českém prostředí poutal Conrad pozornost právě katolických literátů, i když je tento autor ve svých prózách ponejvíce chladný a nezaujatý pozorovatel. Psali o něm Jan Karník, Emanuel Masák, Jan Čep a Timotheus Vodička. Jan Čep navíc přeložil Conradova *Tajného agenta* (*The Secret Agent*) a pro svůj román *Hranice stínu* bezděčně nebo záměrně převzal Conradův titul *The Shadow Line*. Timotheus Vodička je pak autorem jedné z nejpodstatnějších prací o Conradovi.¹⁰

8 SKOUMAL, Aloys: *Conradova románová prvotina*. In: CONRAD, Joseph: *Almayerův vzdušný zámek*. Praha: Odeon, 1972, s. 7–17.

9 CONRAD, Joseph: *Srdce temnoty*. Přeložil Jan Zábrana. Praha: Dokořán, 2010.

10 VODIČKA, Timotheus: *Dílo Josepha Conrada*. In: Týž: *Obraz, maska, pečeť: esseye*. Brno: Nakladatelství

Brněnský časopis *Host* v roce 2013 ve 4. čísle otiskl projev nigerijského spisovatele Chinua Achebe, jenž se ve svém výkladu zaměřil na Conradovo *Srdce temnoty* a došel k jednoznačnému závěru, že jeho autor „byl zatracený rasista“¹¹. Achebe se ve svém příspěvku horečně upíná k způsobu, jakým Conrad líčí Konžany tmavé pleti, pomíjí však jednu zásadní věc – záhadnou figuru Kurtze, jenž by především měl být předmětem jeho zájmu. Conrad podle mého soudu nebyl rasista, ani „zatracený rasista“, nepochybně to však byl spisovatel, jenž vyrůstal v imperiální atmosféře tehdejší Velké Británie a s mnohými jejími snahami se ztotožnil. Ne však plně, o čemž jednoznačně kriticky vypovídá právě Achebem odsuzované *Srdce temnoty*.

Joseph Conrad se narodil v roce 1857 v podolském Berdyčevu (dnes Berdyčiv na Ukrajině). Je to totéž místo, kde sedm let předtím vážně onemocněl a posléze se oženil Honoré de Balzac. Conradův otec se zapletl do protiruského povstání v roce 1863 a byl poslán do vyhnanství, které spolu s ním prožívali jeho manželka a syn. Conradova matka ve vyhnanství zemřela, otec skonal krátce po carském omilostnění v Krakově. Po smrti obou rodičů žil Conrad v tomto městě u strýce a navštěvoval krakovské gymnázium sv. Anny. Za pozornost stojí, že na témže ústavu studoval a maturoval před Conradem i český spisovatel Antal Stašek. V roce 1874 opustil Conrad nejen gymnázium, ale natrvalo také rozdělené Polsko.

V krakovském Starém Městě v Poselské ulici 12 stojí dnes reprezentační budova s palemenní deskou, jež v polském a anglickém jazyce oznamuje, že v těchto místech stával dům, kde vyrůstal mladistvý Józef Konrad Korzeniowski – Joseph Conrad. Tabule dodává, že „vnesl polského ducha do anglického písemnictví, kterého se stal chloubou“.

V Krakově se nacházejí ještě dvě místa spjatá s Conradem. V témže Starém Městě stojí v ulici Szpitalna 9 rohový dům, kde se v roce 1870 budoucí prozaik ubytoval spolu se svou babičkou Teofilou Bobrowskou. Z tohoto domu odjel mladistvý Korzeniowski 13. října 1874 do Marseille a započala tak jeho dobrodružná cesta. Na Starém Městě v Slawkowské ulici 5/7 se nachází Grand Hotel, v němž se krátce před výbuchem první světové války v červenci 1914 ubytoval tehdy již slavný Joseph Conrad spolu s manželkou a syny Borisem a Johnem. Z Krakova odjeli posléze do Zakopaného. Následující dny pak k nepoznání změnil svět. Také ten Conradův.

Literatura

ACHEBE, Chinua: *Obraz Afriky. Rasismus v Conradově Srdci temnoty*. Host, 2013, č. 4, s. 17–24.

CONRAD, Joseph: *Srdce temnoty*. Přeložil Jan Zábrana. Praha: Dokořán, 2010.

KOSSAKOVÁ, Zofia: *Křičáci. I, Bůh to chce*. Z polštiny přeložil Vojtěch Janouch. Praha: Vyšehrad, 1976.

KOSSAKOVÁ, Zofia: *Úmluva*. Z polštiny přeložila Anetta Balajková. Praha: Lidová demokracie, 1967.

Brněnské tiskárny, 1946, s. 66–101.

11 ACHEBE, Chinua: *Obraz Afriky. Rasismus v Conradově Srdci temnoty*. Host, 2013, č. 4, s. 21.

- Nie tylko o Norwidzie*. Red. J. Czarnomorska, Zb. Przychodniak, K. Trybuś. Poznań: Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, 1997.
- NORWID, Cyprian: *Wiersze wybrane*. Wrocław: Zakład Imienia Ossolińskich, 1953.
- NORWID, Cyprian Kamil: *Chopinův klavír*. Vybral a přeložil Jan Pilař. Praha: Odeon, 1983.
- NORWID, Cyprian: *Blogostawione pieśni*. Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX, 2000.
- POSLEDNÍ, Petr: *Jiný Conrad*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2016.
- SIENKIEWICZ, Henryk: *Quo vadis I-III*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1949.
- SKOUMAL, Aloys: *Conradova románová prvotina*. In: CONRAD, Joseph: *Almayrův vzdušný zámek*. Praha: Odeon, 1972, s. 7–17.
- VODIČKA, Timotheus: *Dílo Josepha Conrada*. In: Týž: *Obraz, maska, pečeť: essaye*. Brno: Nakladatelství Brněnské tiskárny, 1946, s. 66–101.
- VŠETIČKA, František: *Polsko literární*. Olomouc: Poznání, 2017.

doc. PhDr. František Všetická, CSc.

Dělnická 29, 77 900 Olomouc, Česká republika
fvseticka@seznam.cz

Toto dílo lze užit v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons BY-SA 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/legalcode>). Uvedené se nevztahuje na díla či prvky (např. obrazovou či fotografickou dokumentaci), které jsou v díle užity na základě smluvní licence nebo výjimky či omezení příslušných práv.

